

STRESZCZENIE

Celem niniejszej pracy jest zbadanie wczesnośredniowiecznego tekstu łacińskiego *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii* pod kątem nie tylko badań historycznych, ale również archeologicznych. Ponieważ analiza tekstu przez badaczy wcześniejszych dotyczyła także takich pojęć jak państwo czy plemię, dlatego praca niniejsza obejmuje też próbę wyjaśnienia tych definicji na gruncie innych nauk humanistycznych.

Descriptio to wykaz 58 ludów plemiennych wraz z ich *civitates*, zamieszkujących tereny na północ od Dunaju i na wschód od Państwa Franków. Od dawna wykorzystywany był przez badaczy wczesnośredniowiecznych dziejów, nie tylko w odniesieniu do ziem monarchii piastowskiej, ale też wielu innych krain w Europie Środkowo-Wschodniej.

Descriptio civitatum została odnaleziona w 1772 r. przez hrabiego Louisa-Gabriela de Buat-Nançay, ministra pełnomocnego Ludwika XV, w bibliotece elektora bawarskiego Maksymiliana III Józefa. Drukiem po raz pierwszy ukazała się w tym samym roku.

Nie znamy autora tego dzieła, dlatego opatrywane jest tytułem *Geograf Bawarski* lub *Anonim Bawarski*, a sam zabytek rękopiśmienny – *Zapiską karolińską*. Wolfgang Fritze uznał, iż autorem mógł być kapelan Ludwika II Niemieckiego i opat klasztoru w St. Gallen – Grimald von Weißenburg. Równie trudno ustalić czas i okoliczności powstania tego tekstu. Większość badaczy przyjmuje, że pochodzi on z IX w. Wyjątkowo datowanie upatrywane jest na koniec VIII w. lub na przełom X/XI w. Nie rozpoznany jest również kontekst a zatem cel znamy również powodu spisania *Descriptio civitatum*. Wśród wielu europejskich badaczy zajmujących się tym źródłem w wieku XIX szczególnie warto odnotowania są publikacje, których autorami byli: Johann Kaspar Zeuss, Paweł, Józef Szafarzyk, Viktor von Keltch i Anton Kralicek.

Pierwszym, Polakiem, który zainteresował się *Anonimem Bawarskim* był hrabia Jan Potocki, który to właśnie nadał zapisce nazwę *Geograf Bawarski*. Rozważania na temat Geografa Bawarskiego Joachim Lelewel przedstawił w artykule *Winulska Sławiańszczyzna z Geografa bawarskiego*, zamieszczonym w Tygodniku Wileńskim, w 1816 roku. W tym artykule uczonego porównywał nazwy społeczności słowiańskich zapisane w tym przekazie do kronik Alfreda, Didmara, Adama Bremańskiego i Helmolda. Analizując pismo ustalił, że istnieją trudności w odcyfrowaniu poszczególnych liter, co może wpływać na zapisane słowa. Istotna jest przy tym refleksja metodologiczna, iż jedynie poprzez szukanie innych zapisków autora oraz poszczególnych nazw w innych dokumentach można z większą lub mniejszą

prawdopodobnością je rozszyfrować. Należy natomiast brać pod uwagę możliwość powtarzania się terminów, które mogły zostać przepisane z jednej kroniki (zapiski) do innej, aby uniknąć błędnych wniosków. W pierwotnym tekście odnoszącym się do *Geografa Bawarskiego* Joachim Lelewel przytaczając nazwy poszczególnych ludów, podjął też próbę lokalizacji poszczególnych terytoriów plemiennych skrywających się za poszczególnymi zapisami.

Monograficzne opracowanie poświęcone zapisce *Geografa Bawarskiego* jest dziełem Stanisława Zakrzewskiego - *Opis grodów i terytoriów z północnej strony Dunaju czyli tzw. geograf bawarski* z 1917 roku. Jest to pełna analiza tekstu łacińskiego przedrukowanego z edycji Augusta Bielowskiego *Monumenta Poloniae Historica* z uwzględnieniem wszystkich wcześniejszych badań.

Ostatnim badaczem, który kompleksowo zajmował się *Zapiską Anonimową* był Henryk Łowmiański. Problematykę genezy i walorów źródłowych *Descriptio civitatem et regionum ad septentrionalem plagam Danubii* przedstawił w dwóch obszernych artykułach: *O pochodzeniu Geografa Bawarskiego* oraz *O identyfikacji nazw Geografa Bawarskiego*.

Analizując ilość grodów odnotowanych przez *Geografa Bawarskiego* w stosunku do grodzisk archeologicznie potwierdzonych jest wysoka. Być może informacje zapisane w tym źródle zostały mocno zawyżone lub owe zapisy *civitas* nie odnoszone były do budowli grodowych. Być może należy przyjąć założenie, że *civitas* mogły być opolami, grodami lub zwykłymi osadami, czyli szeroko pojętymi jednostki osadniczymi być może ilość *civitas* *Geografa Bawarskiego* byłaby równa ilości plemiennych jednostek osadniczych. Jednak niezwykle trudno archeologom odnaleźć i zbadać pozostałości większości osad albowiem nie są one tak widoczne w krajobrazie jak relikty grodzisk .

Drugim ważnym elementem badawczym są cmentarzyska. To doskonałe źródło archeologiczne, przedstawiające daną populację w kilku aspektach: biologicznym, społecznym i obrzędowym. Obecność cmentarzysk paradoksalnie świadczy o osadnictwie. Zatem jeśli nie mamy śladów osad, ale mamy cmentarzysko należy przypuszczać, że istniało jakieś osiedle, którego nie można uchwycić badaniami archeologicznymi. Jest to niezwykle istotne w badaniach, gdyż pozwala na w miarę dokładne odtworzenie przeszłości danego obszaru.

Częstochowa 27.04.2022

Ilona Miklas

